

DE PEDAGOOG 02

UITGAVE VAN DE NVO - JAARGANG 25 - JUNI/JULI 2024

‘Kinderarmoede is meer dan geldgebrek’

Werken bij
FamilySupporters

Verstandelijke beperking
& complexe problematiek

Rosa gebruikt
maar vier woorden

Gezinshuizen
in opkomst

Vertrouwen

Op Koningsdag haalde ik een nieuwe huisgenoot uit het asiel, een lapjespoes van bijna acht jaar. Het advies was: niet aaien met blote handen! Volgens de asielvrijwilligers kwam het door de stress dat ze soms haar nagels naar je uitsloeg. Ze kon niet veel verdragen en mocht daarom alleen in een rustig huis wonen (haar vierde), met hooguit twee mensen. Zij gaven haar elke dag een kalmeringsmiddel en daarvan kreeg ik voor een maand mee.

Het belang van vertrouwen, en hoe je dat langzaam kan laten groeien, komt in deze Pedagoog in verschillende verhalen terug. Zo vertelt Marianne Welmers over gezinshuisouders die een stel zwaar verwaarloosde broertjes en zusjes opvangen. De oudsten zijn gewend om voor de jongsten te zorgen en maken zich zorgen of het brood wel is gesmeerd, de brief van de juf wel is gelezen, aan de verjaardag van het broertje is gedacht. "De gezinshuisouders nemen dat niet in één keer over. Dan verliest een kind een houvast. Zij helpen ze om het steeds een beetje los te laten."

"Een basis van vertrouwen is heel belangrijk om armoede bespreekbaar te maken met gezinnen", zegt Nicole Lucassen in het openingsinterview. Volgens de hoogleraar Kinderarmoede vinden zowel ouders als professionals het lastig om erover te beginnen. "Er is van beide kanten een drempel. Pedagogen moeten zich ook bewust zijn dat er soms wantrouwen is richting jeugdzorg en de overheid. Welke gevolgen heeft het voor mijn kinderen als ik mijn financiële stress bespreek?"

Inmiddels heeft Lapke - zo heette ze al - haar favoriete plekjes in huis, schrikt ze niet meer telkens als ik opsta, zijn de wonden op mijn handen geheeld, speelt ze met haar speelgoedmuis en geeft ze uitbundig kopjes aan de deurpost, de tafelpoot, mijn been en mijn hand als die niet beweegt. Het initiatief is aan haar. Langzaam groeit het vertrouwen, heel langzaam.

Annemiek Haalboom
hoofdredacteur *de Pedagoog*

'Veel jongeren verklaren de intergenerationale overdracht van geweld zelf vooral via het mechanisme sociaal leren'

Milou Lünemann, pagina 14

coverfoto: Robin Utrecht. Rotterdam, Feyenoord, mei 2016.

4 'Kinderarmoede is meer dan geldgebrek'
Interview met de eerste hoogleraar Kinderarmoede van Nederland, Nicole Lucassen. Aan de Erasmus Universiteit Rotterdam doet ze onderzoek naar de effectiviteit van de geboden hulp én hoe die beter kan.

18 FamilySupporters
FamilySupporters is een landelijke zorginstelling, actief in de ggz, jeugdhulp, Wmo en langdurige zorg én gericht op alle leeftijden. Er werken zo'n honderd orthopedagogen.

20 'Mooi als de zorg voor deze kwetsbare mensen weer centraal staat'
Drie orthopedagogen over problemen en oplossingen in de zorg voor de kwetsbaarste cliënten in de verstandelijk gehandicaptenzorg.

24 Rosa gebruikt maar vier woorden
Auris biedt zorg en onderwijs aan kinderen met een taalontwikkelingsstoornis, dove en slechthorende kinderen en hun ouders. Twee pedagogen over hun ervaringen, met Rosa (2) en Tim (3) in de hoofdrol.

32 'Gezinshuisouder, professional op pantoffels'
Gezinshuizen zijn in opkomst. Wat zijn de verschillen met pleegzorg en residentiële opvang? Welke kinderen wonen er? Pedagoog Marianne Welmers geeft uitleg.

30

32

rubrieken

- 8 Onderzoeksnieuws
- 9 Pedagoog in opleiding
- 10 Over de grens
- 12 GGZ 18+
- 14 Promovendus: Milou Lünemann
- 17 Column Elena
- 23 Gegrepen
- 27 Gast: Martin Schravessande
- 28 Boeken &zo
- 30 Hoogleraar: Saskia Damen
- 35 Juridische en beroepsethische vragen
- 36 Young professionals
- 40 Op de werkvloer

10

23

Kinderarmoede is meer dan geldgebrek

Nicole Lucassen is de eerste bijzonder hoogleraar Kinderarmoede van Nederland. Aan de Erasmus Universiteit Rotterdam doet ze onderzoek naar de effectiviteit van de geboden hulp aan kinderen en gezinnen in armoede én hoe die beter kan. Aan de Pedagoog vertelt ze over de eerste bevindingen.

“Je kunt het je bijna niet voorstellen”, zegt Nicole Lucassen, “maar er zijn echt kinderen die opgroeien in een schimmelhuis, zonder tapijt op de vloer of zonder matras om op te slapen en in de ochtend geen ontbijt. Hun verhalen raken me nog steeds het meest. Maar ook wat armoede allemaal kan veroorzaken in een gezin waar ouders geen invloed op hebben, kijk naar de toeslagenaffaire. Hierdoor zijn er duizenden Rotterdamse gezinnen in financiële problemen gekomen, met alle gevolgen van dien.”

Super arm

Nicole Lucassen (De Bilt, 1979) studeerde Pedagogische Wetenschappen in Leiden en promoveerde in 2013 aan het Erasmus Medisch Centrum, op onderzoek naar de rol van vaders in de opvoeding. Tijdens haar promotie kreeg ze steeds meer interesse voor het gezin als systeem. En kwam ze, door samenwerking met familiesocioloog Renske Keizer, in aanraking met het thema intergenerationele overdracht van sociale ongelijkheid, zoals armoede.

Sinds begin 2022 is ze bijzonder hoogleraar Kinderarmoede bij de Erasmus Universiteit. Afgelopen maart hield ze haar oratie *Kind in context*. Ze begon met het verhaal van Anashya uit Maassluis. “Haar gezin is gedupeerde van de toeslagenaffaire en je ziet bij haar de gevolgen op alle domeinen van ontwikkeling. Cognitief, sociaal en fysiek.”

Anashya (destijds 11 jaar) vertelt in een filmpje van SIRE wat opgroeien in armoede met haar heeft gedaan. Door de schulden moet ze verhuizen. Haar cijfers kelderden op de nieuwe school van negens en tiens razendsnel omlaag. Haar ouders gaan scheiden en haar moeder wordt ziek van de stress. Anashya schaamt zich. Ze voelt zich eenzaam en buitengesloten, vertelt ze. “Iedereen is zo ontzettend

normaal en dan kom ik erbij... het is moeilijk om uit te leggen, maar dan ben ik ineens super arm. Het voelt als geheim.”

Twee, drie per klas

Hoeveel kinderen opgroeien in armoede, hangt af van hoe je armoede definieert, zegt Nicole Lucassen.

“Organisaties die zich bezighouden met armoedebeleid gebruiken verschillende definities. De een heeft het over een laag inkomen, de ander trekt het breder. Belangrijk punt is dat duizenden gezinnen met een inkomen rond het sociaal minimum structureel, tot enkele honderden euro's per maand, tekortkomen. Dat heeft de Commissie Sociaal Minimum afgelopen najaar aangetoond.”¹

Haar eigen definitie van armoede spreekt ze uit op dicteersnelheid: “Je leeft in armoede als je onvoldoende culturele, financiële en sociale middelen en goederen hebt die minimaal noodzakelijk zijn om mee te kunnen doen in de samenleving. Kinderarmoede gaat dus behalve over gebrek aan geld, ook over toegang tot voorzieningen, tot sociale netwerken.”

Volgens haar kun je rustig stellen dat het gemiddeld – in heel Nederland – gaat om twee, drie kinderen per klas die in armoede leven. “Dat zijn heel veel kinderen. In grootstedelijke gebieden, zoals Rotterdam, zijn het soms wel één op de drie kinderen per wijk, soms hele klassen.”

Leerstoel

De bijzondere leerstoel Kinderarmoede is ingesteld op initiatief van de gemeente Rotterdam – al jarenlang koploper in kinderarmoede – en het Nationaal Fonds Kinderhulp, dat kinderen en jongeren helpt met geld voor bijvoorbeeld een fiets, een laptop of een dagje uit. Dat doet het fonds via maatschappelijke organisaties, zoals een wijkteam of een jeugdhulpverlener.

> Nicole Lucassen: “De gemeente en Kinderhulp zetten zich allebei in om kinderen die in armoede leven te ondersteunen, op allerlei manieren. Om de negatieve effecten te bestrijden, maar ook de armoede zelf. Ze vroegen zich allebei af: ‘Hoe effectief is het wat we doen? Wat kan er anders en beter?’ Naast de universiteit is ook Hogeschool Rotterdam gevraagd om dit onderzoeksprogramma op te zetten. Ik werk tot mijn geluk samen met Mariëtte Lusse, lector Kinderarmoede. Zij houdt zich al veertig jaar met dit thema bezig en kent de stad van binnen en buiten.”

Hulpverleners en gezinnen

In hun onderzoek volgen Lucassen en Lusse – en hun twee promovendi Dominique Troost en Amina Kefi – verschillende Rotterdamse organisaties (zoals House of Hope, Goud van Noord, Thuis in West, Gezinsaanpak en wijkteams) die zich bezighouden met een integrale aanpak van kinderarmoede, dus hulp verlenen op meerdere terreinen. Dat doen ze heel intensief.

Nicole Lucassen: “We kijken hoe die ondersteuning vorm krijgt, naar het professioneel handelen van de hulpverlener en naar de professionele structuur rondom deze gezinnen. Weten een financieel expert en een pedagogisch expert elkaar bijvoorbeeld goed te vinden? Dat brengen we in kaart voor twaalf organisaties, in vier Rotterdamse wijken. Zowel voor formele organisaties zoals de wijkteams, als voor half-formele en informele organisaties met een huiskamerfunctie, zonder wachtlijst en die van alles doen aan *community building*.” Aan het onderzoek doen gezinnen mee met vragen op financieel gebied, maar ook op andere leefdomeinen zoals participatie, vertelt Nicole Lucassen.

“Het zijn gezinnen met vragen op meerdere leefgebieden, maar vier op de vijf komen binnen met financiële zorgen. We volgen elk stapje in het hulpverleningsproces een paar maanden lang heel precies. Welke vragen heeft het gezin? Hoe ziet de hulp eruit? Wat doet dat met hun niveau van stress, hun welbevinden, het vertrouwen in zichzelf, de hulpverlener en de overheid? Dat doen we op afstand. De ouders en de professionals rapporteren. Met een paar gezinnen mogen we meelopen en in gesprek. Ik volg zelf ook één van deze organisaties, om feeling te houden.”

Eerste bevindingen

Het onderzoek naar de hulp aan Rotterdamse gezinnen in armoede is begin 2022 gestart en moet over twee jaar zijn afgerond. Wat zijn nu, zo halverwege, de eerste bevindingen?

Nicole Lucassen: “Een interessante bevinding – en die hebben we ook al aan de organisaties, de hulpverleners en de betrokken ervaringsdeskundigen voorgelegd – is dat veel ondersteuning gezinsgericht heet, maar organisaties in de praktijk vooral met de primaire opvoeder werken. En dat is meestal de moeder. Er wordt wel naar gevraagd, maar er is nog te weinig in beeld wat de andere gezinsleden nodig hebben. We zijn gestart met elf organisaties en toen we constateerden dat de focus op kinderen lager was dan

verwacht, hebben we een twaalfde geïnccludeerd, Team Toekomst. Die start juist bij de hulpvraag van de kinderen en richt zich op leerlingen uit de middenbouw van de basisschool. Kinderen worden gekoppeld aan een professional en er wordt een plan op maat gemaakt, samen met de ouders en het kind zelf.”

Wat de onderzoekers ook meteen opviel, was dat professionals soms enorm veel tijd kwijt zijn aan het systeem rondom het gezin. Aan regeltjes, bureaucratie en administratie.

“Je loopt regelmatig vast in het web van allerlei verschillende regelingen en maatregelen, ieder met hun eigen kaders en grenzen en soms ook in tegenspraak met elkaar. Terwijl je eigenlijk met het gezin zelf aan de slag wilt. Rotterdam werkt al een tijdje met de PRIO-methode (Programma Integraal Ondersteunen en Activeren, red.) die kan zorgen voor een doorbraak in zulke complexe, vastgelopen casussen. We merkten dat meerdere organisaties niet wisten dat PRIO bestond en er dus geen gebruik van maakten. Maar nu wel.”

Stem van kinderen

Veel hulpverlening is dus vooral gericht op de primaire ouder, minder op het kind. Hoe zorg je ervoor dat in jullie onderzoek de stem van kinderen wel wordt gehoord?

“Kinderen hebben hun eigen vragen, zorgen en behoeften. En vaak ook ideeën over wat hen kan helpen om mee te doen, zoals het lidmaatschap van een voetbalclub of steun om goed mee te komen in de klas. Hun stem is belangrijk. We hebben in april een project afgerond om hun verhalen te horen. Eerst wilden we de kinderen van de gezinnen die meedoen thuis interviewen. Maar dat vonden zowel de professionals als de ervaringsdeskundigen geen goed idee. Je loopt een gezin in, haalt je data en loopt weer weg. Het moest wederkerig zijn.” “Toen hebben we drie kindergroepen, bij de organisaties die meewerken, een fotocursus aangeboden. Kinderen die het leuk vonden, konden leren fotograferen en kregen allerlei opdrachten. Voor ons onderzoek hebben we hen gevraagd om foto's te maken van dingen waar ze zich goed bij voelen, wat ze lastig vinden en dingen die hen helpen. Aan de hand van die foto's vragen we in een kort gesprekje of ze daar meer over willen vertellen.”

Professioneel handelen

De onderzoekers kijken behalve naar welke hulp er letterlijk geboden wordt, ook naar het professioneel handelen. Hoe is de benadering van het gezin? De communicatie? De afstemming op het tempo van het gezin?

“Een heel belangrijke factor voor het slagen van hulpverlening is de alliantie tussen de professional en de ouder of het kind. Er moet een band zijn, gelijkwaardigheid, waarbij de hulpverlener naast de ouder staat, die de ruimte geeft, meedenkt wat er het beste kan gebeuren en in welke volgorde. In het algemeen wordt er in de zorg nog veel vanuit het aanbod gedacht, maar dat is niet per se afgestemd op waar een gezin om vraagt.”

“Een hulpverlener schetste het zo: ‘Sommige gezinnen melden

zich pas als de nood het hoogst is. Dan krijg ik op vrijdagmiddag de boodschap: ‘Mijn koelkast is leeg en ik heb dit weekend niks meer te eten.’ Dan kun je niet vragen ‘wat heb je allemaal nodig en zullen we het samen doen?’ Dan moet je eerst zorgen dat die koelkast zo snel mogelijk weer vol is en dat iedereen oké is. Dat doe je ook bij een dreigende uithuiszetting. Dan moet je eerst doorpakken en daarna pas verder kijken.”

i Tips voor pedagogen

Armoede is zo'n grootschalig probleem, vooral in de grote steden, dus grote kans dat pedagogen gezinnen en kinderen tegenkomen die met armoede te maken hebben. Heeft ze nog tips?

“Houd rekening met de financiële stress bij gezinnen en wat dat met hen doet. Wees je bewust dat er zoveel processen omgaan binnen dat gezin, bij ouders en kinderen, dat je hulp niet altijd hetzelfde effect heeft als zonder die stress. Soms lukt het niet om de geldzorgen bij een gezin op te lossen en blijft die stress voortduren. Weet dan dat ouders minder ruimte hebben in hun hoofd om na te denken, te plannen en soms bijvoorbeeld te laat komen op afspraken. Dat is geen onwil.”

“Toon respect en begrip voor de situatie van gezinnen”, tipt Lucassen verder. “En neem geen veroordelende houding aan. Je weet niet wat er gebeurd is en waar die armoede vandaan komt. Toch zie je dat vaak gebeuren: ‘Ja, maar ze hebben wel een hond in huis en ze roken!’ Een kind kan er per definitie nooit iets aan doen dat het armoede leeft. Maar veel kinderen hebben wel last van schaamte en schuldgevoel. ‘Ik had niet moeten vragen om dat cadeautje voor mijn vriendje te kopen.’”

“Bied kinderen de mogelijkheid erover te praten, als ze dat willen, en druk hen op het hart dat zij er geen aandeel in hebben. Kijk waar zij behoefte aan hebben en wat jij daarin kunt betekenen, ook buiten je rol. Wil je graag naar een verjaardagsfeestje, maar heb je geen geld voor een cadeautje? Wil je graag lid worden van een voetbalclub? Dan gaan we dat aanpakken. Er zijn fondsen waar je dan terecht kunt, en die kunnen we samen voor je vinden.”

i Handelingsverlegenheid en vertrouwen

Waar moeten pedagogen nog meer op letten?

“Weet dat je als pedagoog die armoede niet kunt oplossen, je bent geen financieel expert. Je kunt wel zorgen voor een warme overdracht naar zo'n expert. Als je een warme band hebt, zeg je niet: ‘Daar ergens om de hoek zit een loket voor financiën’. De samenwerking tussen die twee soorten experts zou overigens ook wel beter kunnen.”

Er is verder sprake van handelingsverlegenheid bij pedagogen, volgens Nicole Lucassen.

“Professionals vinden het soms lastig om armoede te signaleren en daarna bespreekbaar te maken. Dat is ook ingewikkeld. Maar je kunt

Campagneposter Kinderen in armoede van SIRE uit 2021.

het onderdeel maken van alle zaken die je toch al bespreekt met een gezin. Niet rechtstreeks: ‘Leef jij in armoede?’ Maar vanuit interesse: ‘Goh, we leven in een tijd dat veel gezinnen het financieel lastig hebben. Speelt dat bij u thuis ook?’”

“We horen van ouders dat zij het vaak moeilijk vinden om er zelf over te beginnen. Maar als het hen op de man af, op een constructieve manier, wordt gevraagd, breekt het gesprek open en vinden ze het makkelijker om over te praten. Dus er is van beide kanten een drempel. Pedagogen moeten zich ook bewust zijn dat er soms wantrouwen is richting jeugdzorg en de overheid. Welke gevolgen heeft het voor mijn kinderen als ik mijn financiële stress bespreek? Een basis van vertrouwen is dus heel belangrijk.”

tekst: Annemiek Haalboom

beeld: Michelle Muus

¹ www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum

De oratie *Kind in context* van Nicole Lucassen kijk je hier terug

